

յեկտրականութեան դար մը պիտի ըլլայ: Եւ
յեկտրականութեան առաւելութիւնը նորա փո-
խանցելիութեան մէջ՝ կը կայանան, եւ Պ.
Թիլցա մեծ գործ ըրած է յայտն: Այսօր կա-
ռելի է կեդրոնի մը մէջ ելեկտրականութիւն
արտադրել, եւ զայն ի կիր արկանել հեռաւոր
վայրի մը մէջ որպէս ի Հանպիսիս. ելեկտրա-
կանութիւն կը պատրաստուի մեքենայից շէն-
քին մէջ՝ եւ ենթուղեայ հաղորդիչներով կը
տարուի յեկտրականութեան սրահ: Նիակա-
րայի ջրվէժն որ 5 էն մինչեւ 6 միլիոն ձիոց
զօրութիւն ունի, ըստ մասնագիտաց օր մը պի-
տի փոխուի յեկտրականութիւն եւ բաշխուի
Ամերիկեան քաղաքաց մէջ ի գործածութիւն:
Ասոր առաջին քայլն արդէն առնուած է:
Հարկը հազար ձիոց զօրութիւն առնուած է
մեծ յանդութեամբ. եթէ այս յաշիւկ՝ և ար-
գել ու պատճառ մը չկայ յաշիւկելու՝ այլ ևս
քաղաքներ պիտի գերծին ածխոյ ծովերէն,
կահ կարասիք՝ մրոտելէ, աներ՝ այժմու աղ-
տեղութենէ, և այլն:

Բ. Ելեկտրագէտը խորհեցան նաեւ ենթա-

ծովեայ հեռաձայնի մը կարելիութեան վրայ,
եւ շատեր յուսայից են՝ թէ այս ևս վաղ պի-
տի յաշիւկի: Անյեւաշներ Պ. Քարնէնի կը
նախատեսէր Անգլո-Սաքսոն ազգաց՝ Մեծին
Բրիտանիոյ, Միացեալ Նահանգաց, Քանա-
տայի, եւ Աւստրալիոյ պետական միութիւն
մը: Երազ մը կամ անկարելիութիւն մը չէ
այս, որոյ արտայայտութիւն տուաւ այդ քա-
ղաքագէտն: Միացեալ պետութեան խորհրդ-
դարանի մը կարելի պիտի ըլլայ 20րդ դա-
րու մէջ՝ պետական եւ վարչական ամէն շա-
հեր եւ խնդիրներ քննել ի մի կեդրոնի,
առանց երեցփոխանաց համախմբման իսկ:

Քսաներորդ դարն մարդկային եղբայրու-
թեան դարն պիտի ըլլայ, եւ ազգեր ու ան-
հատներ պիտի առնչակցին հեռաձայններով,
հեռագրերով և հեռագրով (telautograph),
եւ ելեկտրականութիւնն ֆիզիքական զօգիչ
տարրն պիտի ըլլայ, որպէս սէրն զօգիչ՝ հա-
գեկան տարրն, եւ Աստուած հայր եւ գեր-
իշխան ամենուն:

—

Ի Շ Խ Ա Ն Ա Յ Կ Ղ Զ Ի Ք

(Տես յ'էջ 88)

Թ. Էպէս որոշ տեղեկութիւն չունենք թէ ինչ
պէս այրեցաւ Յովհաննէս կայսեր շինած վանքն.
բայց հաւանական է որ Թշնամութեան մը հե-
ռանքը եղած ըլլայ: Ինչ որ ըլլայ՝ հին վանքը,
յերկինս կը բարձրացնէր իւր աւերակները, և
միայն Մարիամ Կոմնենոսին պղտիկ մատուռը,
որ պահուած էր հրաշքի մը պէս, կը յիշեցնէր
անցեալ փառաւորութիւնը, երբ որ 1680ին բո-
լոր շէնքը նորէն շինուեցաւ մարդու մը ստա-
կովն, որ այն դարուն Թուրքաց քաղաքական
պատմութեան մէջ մեծ դեր խաղացած է: Այն
էր Նիկոսիոս Բանայիթմաքին յոյն մեծ Թարգ-
մաններուն առաջինը, որ անկէ 'ի վեր Սումա-
նեան տէրութեան մէջ մեծ տեղ մը բռնած էն
Սուլթանին օտար ազգաց հետ ունեցած յարա-
բերութեանց մէջ, և հիմնական Ֆէնէքի բանի
մը մեծ ընտանիք աստից սերունդներն են: Իս-
նայիթմաքին 1613ին Քիոս կղզին ծնած է մուշ-

տակավաճառի մը որդի: Իր աղայութեան ժամա-
նակ յանձնուեցաւ Քանտիոյ (Կրետէ) Մեղե-
տիոս իմաստնոյն, և ինամով դաստիարակուե-
ցաւ: Արաբերէն, Պարսկերէն, Թուրքերէն լե-
զուները սովորեցաւ վերջը Պադուայի համալսա-
րանը զրկեցին. հոն սորվեցաւ լատիներէն, ի-
տալերէն և չափական գիտութիւններն: Երբոր
Պոլիս դարձաւ իսլամական Սուլթանին թագաւո-
րութեան ատեն Թարգման եղաւ Աւստրիոյ դեւ-
պանատան և քսանըհինգ տարի նոյն պաշտօնին
մէջ մնաց: Իր ճարտիկութեամբը մեծ անուն
ունեցաւ, և Մեր Քեօփրիւլիւ Ահմէտ բաշայ
Սուլթան Մէհմէտ Գ.ին մեծ Վեզիրին ժամա-
նակ վերջապէս մեծ Թարգման անուանեցաւ
բարձրագոյն Պրան, որ այն ժամանակ ամենէն
մեծ պաշտօններէն մէկն էր, որով շատ ազդեցու-
թիւն ունեցաւ: Նիոտակ և արգար մարդ մը
էր և ամէն խարդախ մարդիկներու Թշնամի,

Հայրենիքը սիրող, միշտ մեծ պաշտպան Հանգի-
սացաւ յունական եկեղեցւոյն, և ինքն եղաւ որ
առաջին տնօրէն՝ սուրբ տեղեաց մէջ իր ազգային
եկեղեցւոյն իրաւունք վաստակեցաւ. եթէ Յոյ-
ներն այն միջոցին քիչ մը ազդեցութիւն ունե-
ցան թրքաստանի մէջ՝ այս իրենց Հայրենակցին
արդեամբն էր։

Անկէ 'ի վեր Ֆէնէրի մէջ իր անունը մու-
ցուած չէ, և իրաւ ինքն է որ այս Բիւզանդիոյ
Հին արուարձանին Հարստութեան պատճառն
էղած է, վերջին երկու դարուց սուլթաններուն
ատենը։ Երբոր մեռաւ, 2 Հոկտեմբեր 1673,
Դանուբին վրայ Սմանիեան բանակին մէջ, Սուլ-
թան Մէհմետ Դ, փառաւոր յուզարկաւորութե-
թիւն ընէր առւաւ։ Իւր մարմինը գմուսեցին և
Պոլիս տարին, ու թաղեցին Խալքիի գեղեցիկ
վանքին մէջ, որուն շինութեանը այնչափ հոգ
Պարած էր։ Բոլոր արեւմտեան տէրութեանց գեւ-
պաններն իրենց նաւակներն դադարէն տեսէն
խաւրքէն էին։ Իւր գերեզմանը դեռ վանանու-
ի եկեղեցւոյն դաւթին մէջ։ Քարը մաշած է, վրա-
յէն անցնող գացողներէն. հազիւ թէ տապանա-
դրին քանի մը բառերը գեւ կրնան կարդացուիլ,
բայց բարեբախտաբար Հին Ճամբորդներուն օրի-
նակներէն պահուած է այն գրուածքը։ 'Իեռ կը
տեսնուի օձապատ գաւազանը՝ նշան իւր ունե-
ցած պաշտօնին։ Իւր պատկերը վանքին սեղանա-
տան գրան վրայ գրուած է, թարգմանի գգես-
տով. հասակը երկայն, մազերը կարճ և գեղնա-
գոյն, ձեռքը բռնած է շէնքին յատակագիծը զոր
Սուրբ Աստուածածնայ Հին նուիրէ։

Յովսէփէս Պալէոլոգին Հին վանքը, բոլորովին
նորէն շինուած, երկար ատեն խաղաղ և փայ-
լուն վիճակ մը ունեցաւ։ Վանահարց անուաները
պահուած են՝ վանքին նկարագիրը գրող հնդի-
նակն մը, որուն գիրքը Պոլիս տպուած է 1846ին,
և հիմա սովաւաւորութեան է։ Վերջը՝ ժամանակ մը
նորէն վանքը իկնալով իր առջի փառքէն՝ դար-
ձեալ ամբողջովին շինուեցաւ 1796ին, և այս ան-
գամ՝ ալ գարձեալ ուրիշ բարձրագոյն Դրան
մեծ թաղամանի մը առատաձեւութեամբ, որ
վերջը քանի մ'անգամ Մոլդաւիոյ և Վալաքիոյ
շուպոտանն եղաւ, այն է Ալէքսանդրոս Իսախան
գի, որ դարձեալ Ֆէնէրի մեծ ընտանիքէ մ'էր,
ուսկից բաւական քաղաքագէտ մարդիկ էլած են
Թրքաց տէրութեան ծառայութեան մէջ, և Յու-
նաց պատերազմին ատեն։ Ալէքսանդրոս Իսա-
խանի մեծագործութեամբ շէնքը գլուխ տա-
րուաւ Խալքիի վանքը, Դամասկոսէս, ինչպէս առ-
հասարակ կ'անուանէին, նորոգուեցաւ և եկա-
մուսներն շատցան։ Ընդարձակ կալուածներ ի-

րեն տրուեցաւ, և 'ի մասնաւորի տէր եղաւ
Բուքարէշի Մարգուստա եկեղեցւոյն և ամբողջ
Բրոդի կղզւոյն, իր բոլոր ընտելերովը և բնակիչ-
ներովը։

Իրաւանգի իրեն և իր յաջորդացը պահեց այն
վանքին մատակարարութիւնը և վանահօր ընտ-
րութիւնը։ Այս վերջի նորոգութենէն 'ի վեր
այդ գեղեցիկ վանքը շատ փոփոխութիւններ կը
րեց։ 1821ին Յուսէպ անկախութեան պատե-
րազմին ատեն, շատ նեղութիւններ քաշեց, վա-
նահայրը ստիպուեցաւ փախչելու Անգլիական
դեսպանատունը։ 1828ին Թուրք և Ռուս պա-
տարազմին ատեն, Խալքիի վանքը, Իրաւապատ-
րաշտական գերեաց բանտ եղաւ։ Ատեն մը մինչև
քանի մը Հարիւր գեղի եղաւ։ Շատերը իրենց
վերքերէն մեռան, երբ Հարիւրէն աւելի՛ ձիթե-
նաց և շոգիներու տակ թաղուեցան։ Հիմա
կուան վանքին քով դեռ կը տեսնուի, ծառա-
զարդ տեղ մը երաւածէ վանդակով գոցուած,
այն ժամանակի պատերազմներուն զոհ եղողաց
տիւրը. Հանգստարանը, Ճերմակ մարմարոնէ
հրեշտակ մը ալ ձեռքը խաչ մը բռնած միւսմօն
ալ 11 ուս զինանշանը, կը հսկէ անձանութ մեռե-
լոց վրայ, միայն սպայից անձանները նշան
կուած է քարին խարսխին վրայ։

1831ին Խալքիի վանքը վերջի նորոգութիւն
ալ ունեցած է։ Մեծ վաճառականական դպրոց
մը կայ, զոր քանի մը Հայրենասէր և առատա-
ձեռն անձինք Հաստատած են։ Այս դպրոցը շատ
առաջ գացած է, 400ի չափ աշակերտ ունի,
որ ամենից ալ յոյն են և զանազան կող-
մերէն եկած են, Կապադոկիայէն, Պոնտոսէն,
Մարսիլիայէն կամ Ալէքսանդրիայէն գիտուն և
յառաջադիմատէր վարպետներ կան։ Այս շէնքը
գեղեցիկ ծառերուն տակ, և լուսութեան մէջ
շատ յարմար է այնչափ բաղնիքի երիտաւր-
դաց կրթութեանը շահմար։ Կարծի այցելու-
թիւն մը ընել Հին վանքին, որ քիչ ատենէ 'ի
վեր նորոգուած է, Մարսիլեացի Չաֆիրոսու-
լոյին ծախելով։

Մարիամ Կոմնենոսին մատուռը մինչև Հիմայ
կստեմուն կը կենայ, և սրտաշարժ յիշատակներ
մարդուս միտքն կը բերէ։ Ընծայարար յիշատա-
կարարները, զոր գիտուն Գոնազոնտիսն պաա-
րիարքն գտած էր, գծադրաբար կորսուած են։
Իայց աւանդատուն մէջ Հարուստ եկեղեցական
զգեստներ, մասուկներ, խաչեր, սրբազան ա-
նօթներ, աւետարաններ, պատկերներ, որ մա-
սամբ Ալէքսանդրոս Իսախանգիին ընծաներն են,
մասամբ ալ աւելի Հին։ Վանքին գրաստունը
յեւ այնչափ ասդին անգին ցրուէէն ունի գեռ-

եւս քանի մը սակաւագիւտ և հետաքրքրական ձեռագիրներ, որոնց մէջ անուանի է հատոր մը թ. գարուն գրուած. հարիւր յիսուն հատորի չափ ալ տպագրեր: Եկեղեցւոյ մէջ և քովերը բազմաթիւ գերեզմաններ կան որոնց տապանա- քարերուն վրայ տեղ անուանի մարդկանց աւ ձուներեն ալ կը կարդացուին: Այսինքն Բանա- յիօթաքիէն զոտ՝ յունական եկեղեցւոյն պաա- րիարքներ, որ այս վերջին դարուն մէջ ապրած են: Տիմոթէոս՝ 1622ին մեռած, Կիւրեղ Ս. Կը- րէտացին՝ հինգ անգամ պատրիարք եղած է 1622էն 1641 մէջ: Պարթէնիոս Բ. Պարթէ- նիոս Գ. որ վեց տարի միայն պատրիարք ե- ղած է, և մեռած է 1655ին, Կալինիկոս Բ. մե- ռած է 1702ին. Գարբիէլ Գ. 1707ին, Բէսէլիէլ Բ. 1756ին: Շատ մը վանահայրք թաղուած են, այս պատրիարքաց գերեզմանաց քով:

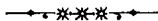
Գպրոցէն քիչ մը հեռու, Խուսեց գերեզմա- տան մօտ, տապան մը կայ որ գրեթէ վիպասա- նական պատմութիւն մը ունի, և շատ զարմա- նալի կուգայ, հին Բիւզանդիոնի յիշատակներէն դուրս ելլէլէն վերջը՝ այն տեղերը գտնուելը: Անգղիացի գեսպանին գերեզմանն է. Պարոն Ն. զուարթ Պարոն կամ Պարզն անուամբ. այս երկրորդ գեսպանն է Մեծին Բրիտանիոյ Թա- գաւորութեան բարձրագոյն Դրան քով: Անգ- ղիացւոց Թագուհւոյն մեծապատիւ և պերճա- պայծառ Զարտարախօրը, ինչպէս որ լատիններէն գրուած է գերեզմանաքարին վրայ, մեծին Նղի- սարեթի ներկայացուցիչը Սուլթան Մուրատ Բին՝ և Սուլթան Մէհմետ Գին ժամանակ: Այս վերջին Սուլթանին հետ գնաց շուշագարիոյ պա-

տերաղմին 1596ին. 'ի վերին շուշագարիս Ակրիայի և Խրուաթաստանի մէջ Գանիսայի սուլան, ուր Գազզիայի Միլլէնտ գուքը, այնչափ երեւելի եղաւ քրիստոնէից բանակին մէջ: Երբ Պոլիս գարձաւ երեսասորգ քաղաքագէտն՝ հիւանդաա- ցաւ հիւժմախաւ, և ոչ ինչպէս որ կ'ըսեն ժան- տախօիւ, որ Պոլսոյ մէջ շատ ջարդ ըրաւ այն տարին՝ և որ մէկ տարուան մէջ, տասնըեօթը իշ- խանուհի, Սուլթանին քոյրերը և շատ մը իրենց աղակիներէն մեռան: Պոլսոյ մէջ ուր ժամա- նակ մը շատ կը պատահէր ժանտախաւ այս ամե- նէն զարհուրելին եղած է: Մեռելական լուու- թիւն մը պատած էր այն ընդարձակ քաղքին մէջ, և միայն լծնդանօթի ձայները կը լսուէին, զոր ժամանակ ժամանակ կ'արձակէին օդ մաք- րելու համար. Պարոն Ժանը վիճակի մէջ, Խաչ- քիին վանքը ուղեց փոխադրուիլ, ուր որ օգը աւելի մաքուր էր: Չկրցաւ առողջանալ և մե- ռաւ յունուարի մէջ 1597ին երեսունը հինգ տարուան, զոր եկեղեցւոյն քովը թաղեցին, մեծ կրակէն առաջ՝ որով վանքը կործանեցաւ: Վան- քին երկրորդ նորոգութեան ատեն որ Իսթիւան- դիի ծախքով եղաւ, գերեզմանական քարը՝ ու- ռունէլ՝ լոյս կար տապանագիրը, ագիտաբար եկե- ղեցւոյ շինութեանը գործածեցին և վանքին դը- րան մը վրայ դրին այս պատմական քարը: Վեր- ջը նորէն գետեղուեցաւ անգղիացի գեսպանին գերեզմանին վրայ: Իւր աղջատուհիին նշանն՝ որ է երեք եղջերուի գլուխ, որուն տակը փորա- ցրած է տապանագիրը, գեռ աղէկ պահուած է:

Շարայարեղի

ԼՈՒՄՆ ԹԱԳ

(Տես իջէլ 141)

Իայց նոյնը չեմ կրնար ըսել Լու- սընթագի համար, այս մեծ գունտը կը տարբերի մերինէն ամենայն դիմաք- նա 11անգամ աւելի լայն է տրամագը- ծով և 1280 անգամ՝ աւելի և մեծազան- գուած, դարձեալ նա յամրաբայլ տա- րուան մէջ շրջան մը կ'ընէ՝ որ 12 ան- գամ մերինէն մեծ (իւր 1 տարին հա-ւասար է մեր տասներկու տարուան),

և հինգ անգամ աւելի հեռաւորու- թեամբ քան ինչ որ մեծք արեւն. այն- պէս որ կեդրոն աստղէ ընդունած լոյսն ու շերմութիւնն 25 անգամ նուազ է քան զմերին. ասկէց զատ հե- ռագէտով քնեռած իւր կերպարանքը կը ցուցնէ մեզ՝ որ իւր մակերևոյթը մեր երկրի ոչ պնդութիւն և ոչ հաս- տատուլիւնն ունի, և թէ իւր մթնո-